

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ КУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 792.82.071.2(477)”1975/2018”

*Вишотравка Людмила Іванівна,
заслужена артистка України,
доцент кафедри сучасної хореографії,
Київський національний університет
культури і мистецтв,
Київ, Україна
vushotravkaludmila@gmail.com*

СЦЕНІЧНИЙ ДОРОБОК ТЕТЯНИ БОРОВИК У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО БАЛЕТНОГО ТЕАТРУ ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

Мета дослідження – аналіз творчого доробку Т. Боровик, визначення основних етапів її творчого шляху на сцені Київського державного академічного театру опери та балету ім. Т. Шевченка (тепер – Національна опера України), з’ясування характерних ознак виконавського стилю балерини. **Методи роботи** зумовлені використанням наступних культурологічних методів дослідження: загальноісторичний, порівняльно-історичний, аналітичний, біографічний тощо. **Наукова новизна** публікації полягає в оприлюдненні мистецтвознавчого аналізу творчої спадщини Т. Боровик з позиції сучасного балетознавства. **Висновки.** Балетний репертуар Т. Боровик налічує понад 20 балетних партій, а також безліч концертних номерів в редакціях вітчизняних (В. Ковтун, А. Шекера, Г. Майоров, В. Федотов) та зарубіжних (Д. Баланчин, Р. Петі, О. Ратманський, О. Виноградов, Е. Фрей) балетмейстерів. Серед характерних ознак виконавського стилю Т. Боровик варто виділити: технічну віртуозність (легкість виконання стрибків та стрімкість обертань), витонченість ліній в позах та арабесках, яскраву акторську виразність. Образну манеру балерини відрізняв проникливий ліризм та глибоке розуміння драматичної гри.

Ключові слова: Тетяна Боровик, український балетний театр, класичний танець, сценічний образ.

*Вишотравка Людмила Іванівна заслуженая артистка Украины,
доцент кафедры современной хореографии, Киевский национальный
университет культуры и искусств, Киев, Украина*

Сценическое творчество Татьяны Боровик в контексте развития украинского балетного театра последней четверти ХХ – начала ХХІ веков

Целью публикации стал анализ творчества Т. Боровик, рассмотрение основных этапов его творческого пути на сцене Киевского государственного

академического театра оперы и балета им. Т. Шевченко (теперь – Национальная опера Украины), определение характерных признаков исполнительского стиля балерины. **Методология работы** включает использование следующих культурологических методов исследования: общеисторический, сравнительно-исторический, аналитический, биографический и др. **Научная новизна** публикации состоит в обнародовании искусствоведческого анализа творческого наследия Т. Боровик с позиции современного балетоведения. **Выводы.** Балетный репертуар Т. Боровик составили более 20 балетных партий, а также множество концертных номеров в редакциях отечественных (В. Ковтун, А. Шекера, Г. Майоров, В. Федотов) и зарубежных (Д. Баланчин, Р. Пети, А. Ратманский, О. Виноградов, Е. Фрей) балетмейстеров. Среди характерных признаков исполнительского стиля Т. Боровик стоит выделить: техническую виртуозность (легкость исполнения прыжков и стремительность вращений), изящество линий в позах и арабесках, яркую актерскую выразительность. Образную манеру балерины отличал проникновенный лиризм и глубокое понимание драматической игры.

Ключевые слова: Татьяна Боровик, украинский балетный театр, классический танец, сценический образ.

Vyshotravka Liudmyla, Honored Artist of Ukraine, Associate Professor at the Department of Modern Choreography, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Tetiana Borovyk's stage performance in the context of the development of Ukrainian ballet in the last quarter of the 20th and the beginning of the 21st century

The purpose of the article is to analyze T. Borovyk's creative work and define the main stages of her creative path on the stage of Taras Shevchenko National Opera and Ballet Theater of Ukraine (now the National Opera of Ukraine); to identify the characteristic features of the performing style of the ballerina. **The research methodology** consisted in the use of the following culturological methods of research: general-historical, comparative-historical, analytical, biographical, etc. **The scientific novelty** of the work lies in the publication of art critical analysis of T. Borovyk's creative heritage from the standpoint of modern ballet studies. **Conclusions.** T. Borovyk's ballet repertoire consisted of more than 20 ballet parties, as well as numerous concert numbers staged by national (V. Kovtun, A. Shekera, H. Maiorov, V. Fedotov) and foreign (D. Balanchin, R. Petit, O. Ratmansky, O. Vinogradov, E. Frey) choreographers. Among the characteristic features of T. Borovyk's performing style were technical virtuosity (lightness in performing jumps and swiftness of rotations), elegance of lines in poses and arabesques, as well as bright acting expression. The fine manner of the ballerina was distinguished by the penetrating lyricism and deep understanding of dramatic acting.

Key words: Tatiana Borovyk, Ukrainian ballet theater, classical dance, scenic image.

Вступ. Народна артистка України, лауреат кількох престижних Міжнародних конкурсів (ім. С. Дягілева, Москва, 1992; ім. Р. Нурієва,

Будапешт, 1998), Тетяна Боровик є справжньою гордістю українського балету. Видатна балерина лірико-драматичного обдарування, вона створила на українській балетній сцені низку неповторних образів у виставах академічної спадщини та спектаклях сучасного репертуару. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю ретельного вивчення сценічної спадщини вітчизняних артистів балету радянської доби з метою неупередженої оцінки їх творчості з позиції сучасного балетознавства. Хронологічні рамки роботи охоплюють 1975–2008 рр. Верхня дата пов'язана із зарахуванням Т. Боровик до балетної трупи Київського ДАТОБ ім. Т. Шевченка, нижня – із переходом артистки на репетиторську та балетмейстерську діяльність.

Аналіз досліджень і публікацій довів, що історіографію проблеми можна умовно поділити на два періоди: радянський та сучасний. Упродовж першого історичного етапу наукова увага до постаті Т. Боровик була відображена на сторінках публікацій українських театрознавців Т. Голубевої [1, с. 22–23], М. Кухарчук [2, с. 5–7], С. Любченко [3, с. 3], Т. Марковської [4, с. 32], В. Неволова [5, с. 4–5], М. Петренка [6, с. 7–8], Н. Сороки [7, с. 4] та ін. У пострадянський час відомості про творчий доробок Т. Боровик з'явилися в спеціалізованому довіднику В. Туркевича «Хореографічне мистецтво у персоналіях» (Київ, 1999) [10, с. 38–39] та монографії Ю. Станішевського «Національний академічний театр опери та балету України імені Тараса Шевченка: Історія і сучасність» (Київ, 2002) [8, с. 454, 470, 480]. На жаль, у сфері академічних розвідок наукова проблема залишається практично не розробленою, адже відсутні будь-які статті, де було б розглянуто творчу спадщину Тетяни Боровик з позиції сучасного мистецтвознавства. Отже, відсутність об'єктивної наукової критики на дану тему серед вітчизняних дослідників спонукала до написання розвідки.

Мета дослідження – аналіз творчого доробку Т. Боровик, визначення основних етапів її творчого шляху на сцені Київського державного академічного театру опери та балету ім. Т. Шевченка (тепер – Національна опера України), з'ясування характерних ознак виконавського стилю балерини. Досягнення мети передбачає вирішення таких актуальних завдань: проаналізувати історіографію проблеми; розглянути основні етапи творчої кар'єри танцівниці; визначити творчі контакти балерини із відомими вітчизняними та зарубіжними балетмейстерами; з'ясувати характерні ознаки її виконавського стилю.

Виклад основного матеріалу. Т. Боровик народилася в 1957 р. у звичайній родині (мама працювала вихователем у дитячому будинку, а батько – на кондитерській фабриці). У дитинстві майбутня артистка із захопленням займалася гімнастикою, плаванням, стрибками у воду, настільним тенісом. Однак остаточно долю Т. Боровик вирішила відома столична прима-балерина Євгенія Єршова, яка наполегливо рекомендувала віддати талановиту дівчинку до Київського хореографічного училища.

У балетній школі Т. Боровик пощастило потрапити до класу Людмили Петрівни Шинкаренко, згодом перейшла під педагогічну опіку Галини

Миколаївни Кирилової – найавторитетнішого педагога того часу, учениці славетного теоретика класичного танцю Агрипіни Ваганової. «Кирилова тоді тільки приїхала з Москви і хотіла утвердитися як педагог, – згадувала в одному з інтерв'ю артистка. – Вона горіла – і ми разом з нею. Наш випуск був «найзорянішим» – практично весь клас – майбутні провідні балерини: Семіорова, Кушнерьова, Данченко, Костильова...» [9, с. 4].

Ще під час навчання у Т. Боровик виявилась здатність танцювати різнопланові ролі. У старших класах училища вона підготувала кілька сольних партій: головної русалки (фрагмент балету К. Данькевича «Лілея»), па-де-де і танець із змією (фрагмент з балету Л. Мінкуса «Баядерка»). Різні за своїм характером ролі не лише принесли Т. Боровик перший успіх, а й допомогли розкрити багатогранність її обдарування. Мистецтвознавець Т. Марковська зазначала щодо цього: «[В «Лілеї»] лінії тонкого і гнучкого тіла Боровик, надзвичайно м'які і співучі, створювали ніжну мелодію танцю [...]. Танець зі змією в неї виглядав як сповнений драматизму монолог про недосяжність щастя, згубності поривів до нього. А партію в дуеті з картини «Тіні» юна артистка зіграла в зовсім іншій емоційно-пластичній тональності, яку визначили прозорість, легкість, відчуженість «голосу» Нікії...» [4, с. 32].

Сценічний триумф у стінах училища, а також схвалення і підтримка з боку педагогів сприяли тому, що вже у восьмому класі школи Т. Боровик взяла участь у гастролях Київського ДАТОБ ім. Т. Шевченка в Японії, під час яких станцювала па-де-де з другого акту балету А. Адана «Жізель» (в парі з однокласником А. Козловим дует був також представлений на випускному іспиті училища). Балетознавець М. Кухарчук зазначала, що вже тоді цей виступ нагадував «зворушливий етюд, який виконаний не дуже досвідченим, але, безсумнівно, обдарованим і щирим художником. У ньому вгадувалося те, що часом надало мистецтву молодій балерини краси й привабливості: своєрідна граціозна пластика рук, почуття музики, витончений танцювальний малюнок, прагнення підпорядкувати техніку художнім завданням» [2, с. 6].

У 1975 р., після закінченні хореографічного навчального закладу, Тетяна Боровик була зарахована до трупи Київського академічного театру опери та балету ім. Т. Шевченка, на сцені якого вона протанцювала понад 30 років (1975–2008). Після приходу в театр юна балерина потрапила до кола високопрофесійних педагогів. Про своїх театральних вчителів артистка згодом згадувала: «З першого дня і впродовж 15 років зі мною займалася Іраїда Лукашова. Це настільки грамотний і скрупульозний педагог, що, можна сказати, вона «ліпила зі мною кожен пальчик». Я їй дуже вдячна, саме вона навчила мене цілком занурюватись у кожен образ. Під час репетиції «Кармен-сюїти» зі мною працювала Алла Лагода. Вона настільки жива, енергійна, яка просто заряджає позитивом. Нетривалий, але дуже цінний час я працювала з Валерієм Ковтуном» [9, с. 4].

Варто наголосити, що на початку творчої кар'єри Т. Боровик пройшла нетривалу, але корисну для будь-якого виконавця школу кордебалету. Водночас з тим, танцівниця під керівництвом І. Лукашової розпочала роботу

над підготовкою до Всесоюзного конкурсу артистів балету у Москві. Спеціально для конкурсу вона підготувала хореографічну новелу на музику Б. Бартока «На просторах затоки» у постановці відомого балетмейстера Г. Майорова [5, с. 4]. На жаль, травма стопи не дозволила їй взяти участь в авторитетному міжнародному змаганні.

Першим значним сценічним дебютом на сцені Київського ДАТОБ ім. Т. Шевченка була для Т. Боровик партія Фрігії в легендарному балеті А. Хачатуряна «Спартак» у постановці балетмейстера Анатолія Шекери. Юній балерині, яка працювала лише другий сезон у театрі, було довірено третій прем'єрний спектакль (після виступу провідних солісток Елеонори Стебляк і Людмили Сморгачової). «Ця вистава була віхою в моїй творчій долі, – згадувала артистка, – а Шекера – найкращим і найулюбленишим постановником» [9, с. 4]. Вдалий дебют у головній партії викликав багато схвальних відгуків. Приміром, видатний український мистецтвознавець Ю. Станішевський писав: «Молода обдарована танцівниця Т. Боровик – тоді випускниця хореографічного училища – додала до [...] танцю щире хвилювання, зворушливу ніжність і романтичну окриленість. Графічно завершені, легкі й прозорі лінії її натхненних танцювальних рухів зливалися у «наспівний» хореографічний малюнок, чарували граціозністю...» [8, с. 454].

Після «Спартака» були ліричні партії у «Лісовій пісні» М. Скорульського (Мавка), «Білосніжці і сімох гномах» Б. Павловського (Білосніжка), «Бахчисарайському фонтані» Б. Асаф'єва (Марія), «Блакитному Дунаї» Й. Штрауса (Адель), «Чіполіно» К. Хачатуряна (Редисочка) тощо. Через п'ять років роботи у театрі артистка станцювала Лізу в «Марній пересторозі» Л. Герольда, спробувавши себе у новому амплуа – комедійній ролі. Цей період роботи над балетом був для артистки досить цікавим і плідним, адже їй довелося працювати з відомими ленінградськими майстрами: балетмейстером-постановником Олегом Виноградовим та педагогом-репетитором Оленою Виноградовою.

Але особливо близькими до характеру танцівниці були ролі романтичні й одухотворені, сповнені високих людських почуттів. Це, насамперед, балетні образи в таких спектаклях як «Жізель» А. Адана, «Баядерка» Л. Мінкуса, «Сильфіда» Х. Левенсхольда, «Шопеніана» Ф. Шопена, «Ромео і Джульєтта» С. Прокоф'єва, «Спляча красуня», «Лебедине озеро» П. Чайковського. Не можемо оминати останній виступ. Зокрема те, що саме в «Лебединому озері» (в па-де-труа білих лебедів) Т. Боровик дебютувала на сцені Київського ДАТОБ як солістка. У подальші роки, в репертуарі танцівниці з'явилися й головні партії вистави – Одетти та Одилії. Завдяки своєрідній виконавській манері обидва образи набули в Т. Боровик цікавого трактування. Мистецтвознавець М. Петренко так коментував характер ролей, створених артисткою в балеті П. Чайковського: «Образ [Одетти] хвилююче передав ідеальні прагнення й поривання людської душі, здатної вистояти у нерівній боротьбі зі злом, не втрачаючи гідності, цілісності й чистоти свого внутрішнього світу [...]. Образ Одилії не мав традиційного «фатумного», демонічного змісту. Героїня Тетяни

Боровик полонила Зігфріда жіночими чарами, грайливо-сліпучою мінливістю настрою, незалежністю характеру...» [6, с. 8].

Балерина згадувала, що їй завжди щастило на партнерів по сцені: «У «Блакитному Дунаї» Валентина Калиновська танцювала Франческу, а я Аннель. У «Спартаку» я була Фрігією, а роль Егіни виконувала Алла Лагода. Моїм партнером в «Анні Кареніній» був чудовий танцівник Валерій Ковтун, в «Спартаку» – Вадим Федотов. З останнім у мене склалися прекрасні творчі стосунки: ми часто танцювали разом на концертах, і багато номерів він ставив спеціально для мене. З Миколою Прядченком я теж дуже багато танцювала: «Лебедине озеро», «Баядерку», «Білосніжку», а найпершою нашою виставою був – «Бахчисарайський фонтан» [9, с. 4].

Як зазначали сучасники, танець Тетяни Боровик вражав надзвичайною виразністю і технічною віртуозністю, легкістю виконання стрибків, красою ліній в позах та арабесках, витонченістю грації. Одухотворена та емоційно-образна виконавська манера балерини відрізнялася проникливим ліризмом, розумінням драматичної гри. Накопичений з часом досвід, розвинуте вміння швидко орієнтуватися в емоційній палітрі (міняти пластику, пантоміму, характери ролей) дозволив Т. Боровик легко опанувати філософські узагальнення в хореографічних номерах на сучасну тематику. Про характер виконання таких дивертисментів можемо розмірковувати, виходячи з свідчень радянських мистецтвознавців. Приміром, М. Кухарчук писала про концертний номер «Видіння» в постановці В. Федотова на музику Й.-С. Баха: «За її [Боровик] участю, кількахвилинний номер перетворився на маленький захоплюючий спектакль. Її героїня – тендітна жінка в блакитному веде нерівну боротьбу за свою мрію [...]. Але щоразу на її шляху, наче похмура доля, виростає кремезна постать у чорному. У фінальній сцені Т. Боровик вражає емоційною глибиною виконавства: її героїня, втративши останню надію [...] благально простягає руки до небесно-голубого вікна...» [2, с. 7].

Після закінченні сольної кар'єри Тетяна Боровик зайнялася репетиторською діяльністю, а згодом очолила балетну трупу Київського муніципального академічного театру опери та балету для дітей та юнацтва (цьому, зокрема, сприяло здобуття вищої хореографічної освіти в Харківському міжнародному слов'янському університеті). На сцені цього театру Боровик здійснила постановку балету «Шехерезада» (муз. М. Римського-Корсакова, 2010), розробила практичну освітню програму «Музичні класики. Балетна абетка для дітей та їхніх батьків» (2012), була постановником пластичного руху для театралізованого вечора романсу «Серед гучного балу...» (2013). У балетмейстерській роботі розкрилися нові грані хореографічного таланту Т. Боровик: вона зуміла вивести очолювану нею трупу на новий виконавський рівень, розширити її репертуар постановками сучасних хореографів, підготувати плеяду видатних солістів. У 2010 р. балетмейстера було запрошено на річну контрактну роботу до Азербайджанського державного академічного театру опери та балету для проведення майстер-класів та уроків з балетною трупою театру та солістами.

Отже, **наукова новизна** публікації полягає в оприлюдненні мистецтвознавчого аналізу творчої спадщини Т. Боровик з позиції сучасного балетознавства. Підсумовуючи викладений в основному розділі наукової розвідки матеріал, наголосимо на наступних **висновках**:

1. Історіографія проблеми окреслена двома науковими періодами: радянським та сучасним. Якщо в першій з них увага до творчої діяльності Т. Боровик була досить пильною (М. Кухарчук, С. Любченко, Т. Марковська, В. Неволов, М. Петренко, Н. Сорока тощо), то на пострадянському етапі науковий інтерес до танцювальної спадщини Т. Боровик помітно зменшився (Ю. Станішевський, В. Туркевич, Л. Тарасенко). Відсутність об'єктивної наукової оцінки сценічної діяльності танцівниці з позиції сучасного мистецтвознавства спонукала до написання академічної розвідки.

2. Основні етапи розвитку творчої кар'єри Т. Боровик: участь у гастрольних виступах Київського ДАТОБ ім. Т. Шевченка в Японії та її зарахування до балетної трупі театру після закінченні Київського хореографічного училища (1975); перемоги на Міжнародних балетних конкурсах у Москві (1992) та Будапешті (1998); розширення танцювального репертуару за рахунок головних партій у відомих балетних виставах доби романтизму та радянської спадщини.

3. Долею Тетяни Боровик виявився довгий і щасливий артистичний шлях. Її репертуар налічує понад 20 балетних партій, а також безліч концертних номерів у редакціях вітчизняних (В. Ковтун, А. Шекера, Г. Майоров, В. Федотов) та зарубіжних (Д. Баланчин, Р. Петі, О. Ратманський, О. Виноградов, Е. Фрей) балетмейстерів.

4. Серед характерних ознак виконавського стилю Т. Боровик варто виокремити: технічну віртуозність, легкість виконання стрибків та обертань, витонченість ліній в позах та арабесках, надзвичайну акторську виразність. Образну манеру балерини відрізняв проникливий ліризм та глибоке розуміння драматичної гри.

Наголосимо, що вивчення сценічної діяльності артистки не може обмежуватися виключно даною публікацією й надалі потребує дослідження її творчості з викладенням здобутих результатів в індивідуальних та колективних монографіях з історії вітчизняного балету.

Список використаних джерел

1. Голубева Т. Па-де-де довжиною в двадцять років / Т. Голубева // Театрально-концертний Київ. – Київ, 1997. – № 3. – С. 22–23.
2. Кухарчук, М. Актриса / М. Кухарчук // Театрально-концертний Київ. – Київ, 1982. – № 2. – С. 5–7.
3. Любченко С. Душею сповнений політ / С. Любченко // Вечірній Київ. – Київ, 1979. – 7 березня. – С. 3.
4. Марковская Т. Татьяна Боровик / Т. Марковская // Советский балет. – Москва, 1983. – № 4. – С. 32
5. Неволов В. Душі прекрасні поривання / В. Неволов // Театрально-концертний Київ. – Київ, 1978. – № 19. – С. 4–5.

6. Петренко М. Поетична душа Одетти / М. Петренко // Театрально-концертний Київ. – Київ, 1989. – № 6. – С. 7–8.
7. Сорока, Н. У танці – промінчики сонця / Н. Сорока // Вечірній Київ. – Київ, 1984. – 14 січня. – С. 4.
8. Станішевський Ю. Національний академічний театр опери та балету України імені Тараса Шевченка: Історія та сучаність / Ю. Станішевський. – Київ: Музична Україна, 2002. – 736 с.
9. Тарасенко Л. Татьяна Боровик: «Я заканчиваю одну часть пути и начинаю другую»: Прима-балерина Национальной оперы Украины попрощалась со сценой / Л. Тарасенко // День. – Київ, 2007. – 16 ноября. – С. 4.
10. Туркевич В. Хореографічне мистецтво у персоналіях: біобібліографічний довідник: хореографи, артисти балету, композитори, диригенти, лібретисти, критики, художники / В. Туркевич. – Київ: [б.в.], 1999. – 223 с.

References

1. Holubieva, T. (1997). 'A twenty-year-long pas de de'. *Teatralno-kontsertnyi Kyiv [Theatrical-concert Kyiv]*, no.3, pp. 22–23.
2. Kukharchuk, M. (1982). 'Actress'. *Teatralno-kontsertnyi [Theatrical concert Kyiv]*, no.2, pp. 5–7.
3. Liubchenko, S. (1979). 'The soul-filled flight'. *Vechirni Kyiv [Evening Kyiv]* 7 March.
4. Markovskaya, T. (1983). 'Tatyana Borovik'. *Sovietskiy balet [Soviet ballet]*, no 4, pp. 32.
5. Nevolov, V. (1978). 'A beautiful burst of the soul'. *Teatralno-kontsertnyi Kyiv [Theatrical-concert Kyiv]*, no 19, pp.4–5.
6. Petrenko, M. (1989). 'The poetic soul of Odette'. *Teatralno-kontsertnyi Kyiv [Theatrical-concert Kyiv]*, no. 6, pp.7–8.
7. Soroka, N. (1984). 'In the dance there are sun rays'. *Vechirniy Kyiv [Evening Kyiv]*, 14 January.
8. Stanishevskiy, Yu. (2002). *Taras Shevchenko National Opera and Ballet Theater of Ukraine: History and Modernity*. Kyiv: Muzychna Ukraina.
9. Tarasenko, L. (2007). Tatiana Borovyk "I finish one part of the way and start another": Prima Ballerina of the National Opera of Ukraine to bid farewell to the stage. *Den' [Day]*, 16 November.
10. Turkevych, V. (1999). *Choreographic art in personalities: bibliographic guide: choreographers, ballet dancers, composers, conductors, librettists, critics, artists*. Kyiv: pp. 38–39.